

DEDE KORKUT HİKÂ YELERİNDEN UŞUN KOCA OĞLU SEGREK BOYU ÜZERİNE BİR YORUM

Yrd. Doç. Dr. Kemal ÜÇÜNCÜ*

ÖZET

Metinlerin yorumlanması işlemi yüzyıllar içerisinde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Dilthey'le başlayan modern hermenötik kuramı ve modern psikanaliz çalışmaları neticesinde Jung tarafından geliştirilen arketip ve kolektif şuur-altı kavramları geleneksel anlatı metinlerinin incelemesine yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Biz çalışmamızda bu esaslar çerçevesinde Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesini yorumlamaya çalıştık.

Anahtar kelimeler: Egrek ve Segrek, Dede Korkut Kitabı, Edebî Metin.

Giriş

Sözlü kültür geleneği içerisinde üretilen metinler, yazının icadı ile birlikte mekâna bağlanmışlardır. Böylece sözlü kültür ürünleri yeni bir mahiyet kazanmışlardır. Elektronik kültür ortamının oluşmaya başladığı XX. yüzyılın başına kadar sözlü kültür ve yazılı kültür ortamları yaratıcı, birbirini besleyici, dinamik bir ilişki içinde olmuşlardır. Elektronik kültür ortamına geçilmesiyle üretim ve icra ortamları üçlü bir etkileşim modeline kavuşmuştur. Bu yeni ortamlar kaçınılmaz bir biçimde sözlü kültür formlarını ve tarzını yaşam alanını daraltacak bir şekilde etkilemişlerdir. Folklor metinlerinin incelenmesi üzerine XIX. yüzyıldan itibaren farklı görüş ve metotlar kullanılmıştır. Bu metotlar temellendirildikleri felsefeler açısından pek çok katkılar sağlamışlardır. Bu çerçevede metinlerin mahiyeti, derlenmesi, yapısı, işlevi tanım-

* KTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl. TRABZON. [Elmek: ucuncukemal@yahoo.com]

lanmaya çalışılmıştır. Bunlara ilaveten metinlerin anlamlandırılması ve yorumu değişik bakış açılarına göre ele alınmıştır.

Antik çağdan günümüze metinlerin anlaşılması/yorumlanması üzerine çok teferuatlı araştırma ve tartışmalar yapılmıştır. Kutsal metinlerin anlaşılması ve yorumlanması (hermeneutik) çerçevesinde dilbilimin bir alt kategorisi olarak anlambilim büyük aşamalar kaydetmiştir. Kadim doğu geleneğinde kelâm-ı ilâhiden murad-ı ilâhiyi anlayabilme edimi çerçevesinde geniş bir birikim oluşturulmuştur.

Fen bilimlerindeki gelişmeler, (felsefe, yöntem ve birikim olarak sosyal bilimlere göre çok eski bir geçmişe ve zengin bir birikime sahip olması yönüyle) toplumu ve hayatı değiştirip dönüştürdüğü gibi sosyal bilimlerin bakış açısını ve yöntemini de eşzamanlı olarak etkilemiştir.

Farklı zaman ve mekanlarda tarihsel birikimin farklılaşması çağın ihtiyaçları ve bireyin donanımı ölçüsünde metni anlamlandırma ve yorumlama perspektifi de değişmektedir. Klâsik şerh ve şerh-i şerh geleneğimiz bu manada zengin bir repertuara sahiptir.

Her çağın ve felsefenin epistemolojik öncülleri farklıdır. Zeitgeist (zamanın ruhu) ile bilgi, buluş ve yeniliğin ruhu örtüştüğü kesitlerde bütüncül bir yenilenme ve değişim süreci kendisini kabul ettirir.

Bu paralelde edebî metinler de farklı zaman ve mekanlara farklı şeyler söylerler. Kimi gizil noktalar yaşam tecrübesinin ışığında yeni okumalarla daha rahat anlaşılabilir. Üretildiği andan itibaren metin, yazarın/söyleyenin tasarrufundan önemli ölçüde çıkar. Hermenötik ve çağdaş eleştiri kuramlarının pek çoğuna göre dil ve metin yazarın niyetinden bağımsız olarak yeni anlamlar üreten, farklı okumalara imkan veren bir potansiyele sahiptir. Bu yeni yaklaşımlarda metin kavramı sadece yazılı/sözlü bildirisi olan bir terimleştirmeden sıyrılarak belli bir sistem çerçevesinde bir araya gelmiş kendi içinde bir bütünselliği olan ve 'anlam üreten her türlü dizge' olarak anlaşılmaya başlamıştır.

Edebî eserlerde dil, sözlük anlamından sıyrılarak kullanıldığı bağlama ve metin içindeki kombinasyonlarına göre farklı anlamlar kazanır. Dil (edebî metinde) en temel fonksiyonu olan bildirişim dizgesinden sıyrılır. Metin simge değerlere bürünür. Bu simge değerlerin çözümü bize eserin anlam dünyasını açar. Bağlamanın anlamın oluşmasına katkısı özellikle sözlü metinlerde son derece belirleyicidir.

İcra ve üretim ortamları farklı bu metinleri anlamlandırabilmek ve bu metinlerin zamanımıza söylediği bildirişimi okumak bir iletişim biçimi olan edebiyat veya (anlam üreten bir sistem olarak sözlü kültür metinlerini yeni bakış açılarına ve pencerelere göre okumak) zarureti beraberinde getirir.

Buraya kadar özetlenen bakış açısından hareketle "Uşun Koca Oğlu Egrek ve Segrek Hikâyesi" aşağıda adım adım anlamlandırılmaya/yorumlanmaya çalışıldı.

I- Ters Uzamış'ın Beyler Huzurundaki Gafı, Eleştirilmesi [Normun İhlali]

Musannif/müellif bu bölümde dramatik aksiyonu hiyerarşinin, statünün ve rolün toplumdaki önemini vurgulayan bir kompozisyonda kurgular. Cümlelerdeki sentaktik ve semantik paralellikler ahengi sağlar. Bu üslup aynı zamanda metnin sözlü geçmişinin en önemli tanığıdır. Sözlü kültür ortamında ritm ve aheng, sentatik ve semantik paralelizm, zıt kavramlar, aynı ve benzer seslerin tekrarı akılda tutma ve hatırlama kolaycılığını sağlayan en önemli araçlardır.

“Oğuz zamanında Uşun Koca dirler bir kişi var-idi. Ömründe iki oğlu var-idi. Ulu oğlunun adı Egrek idi. Bahadır, deli, yahşi yigit idi. Bayındır Hanun divanına kaçan istese varur geliir-idi. Bigler bigi olan Kazan divanında buna hiç kapu baca yoğ idi. Bigleri basup Kazan öninde oturur-idi. Kimseye iltifat eylemez idi. Meğer hanum gine bir gün bigleri basup otırıçak, Ters Uzamış dirler-idi. Oğuzda bir yigit var idi, aydur: Mere Uşun Koca Oğlu bu oturan bigler her biri oturduğu yiri kılıcıyla etmeğiyle alupdur, mere sen baş mı kesdün kan mı tökdün aç mı toyurdun yalınçak mı tonatdun didi. Egrek aydur: Mere Ters Uzamış baş kesip kan dökmek hüner midür didi. Aydur: Belü hünerdür ya! Ters Uzamışın sözi Egrege kâr eyledi” (Ergin 1994:225).

Uşun Koca Oğlu Segrek Hikayesinin (anlatının) entrik kurgusuna baktığımız zaman ülküdeğer olarak sunulan Ters Uzamış’ın ve hiyerarşide yer alan diğer beylerin tavır, tutum ve davranışlarıdır. Geleneksel Oğuz sistematiği içinde töreye göre beylerin protokolde, bir oturuş sırası ve yeri, bir kurallar değerler manzumesi vardır. Değerler tiplerin daima önündedir.

“Oğuz toplumu Bayındır Han’ın önderliğinde Kazan Bey’e bağlı çeşitli beylerin idaresindedir. Her beyin bir divanı vardır. Beylerin oğullarına genellikle baş kesip kan döktükten sonra beylik verilir. Bunun için azgın ve vahşi bir hayvanı da öldürmek yeterlidir. Beylerin 300, bey çocuklarının 40 yiğitlik mahiyetleri olur. Divanlarda her beyin yeri rütbelerine göre belirlenmiştir. Beylerbeyinin sağ yanında oturanlar sağ beyler, solunda oturanlara sol beyler denir. Sancak beylerinin sayısı yirmi dördttür. Akın yapmak için Kazan ve Bayındır handan izin almak gerekir. Akın ve avı tellallar ilân eder” (Ergin 1994:18-20).

Hiyerarşi statülerle belirlenmiştir. Egrek’in tutum ve davranışları, temsil ettiği değerlere kümesi bu anlamda karşı değeri oluşturur. Statüler belli aşamalar ve hizmetler sonucunda kazanılır. Sosyolog Fichter sosyal statüyü “bireyin sosyal yapıda işgal ettiği yer” olarak tanımlar. Fichter’e göre:

“Herkes sosyal statüye sahiptir. Sosyal statü terimi ne sadece yüksek prestij ve mevkiye ne de bireyin kendi hakkındaki öznel görüşüne işaret eder. Kişinin kendi sosyal statüsüne ilişkin öznel değerlendirmesi nesnel ölçütlerle değerlendirildiğinde yanılı olabilir. Sosyal statü kişinin çevresindekilerin toplum içinde ona nesnel olarak uygun gördükleri mevki ve pozisyonudur” (Fichter 1990:28).

Egrek bu davranışıyla toplumsal norm ve statüyü ihlal eder. Antik çağlardan günümüze bütün zaman ve toplumlarda törenin ihlali toplum tarafından hoş görülmez, kınanır. İhlalin derecesine göre kişiyi yine daha önceden töre hukukuyla belirlenmiş bir cezayla tecziye edilir. Egrek böyle bir kınanmayla karşı karşıyadır.

Davranış ve tutumları ait olduğu toplumun geleneğine aykırıdır. Bu davranış onu aynı zamanda sosyalleşme sürecinden alıkoymuştur. Bu çıkarımdan hareketle geleneksel Oğuz toplumunda statülerin kazanılmış statüler (achived status) olduğunu görürüz. Toplum bu statüleri kişilerin birikim, yetenek ve eylemlerinin değerine göre daha önceden belirlenmiş ölçütlerle verir.

Ters Uzamış bu bölümde aksiyonu başlatan, süreci tetikleyen bir norm karakteridir.. Egrek henüz kendini gerçekleştirecek edimi sergilemediğinden toplum tarafından resmen tanınmamıştır.

Tanınmamışlık aynı zamanda şekilsizliği kaosu da beraberinde getirir. Egrek felsefi olarak kendini temellendirebilecek bir çevre/çerçeve ve nirengi noktasına ihtiyacı vardır. Ters Uzamış bu geçiş töreninini denetleyen yöneten ortak kolektif mitik hafızanın görevlendirdiği bir rehber olarak belirir. Karşısındaki şekilsiz tinsel varlığa

Oğuz toplumunun ortak davranış repertuarının giriş mahiyetindeki ilkelerini tebliğ eder. Kaostan kosmosa geçiş her zaman bir çatışmayı beraberinde getirir.

"Ters Uzamış dirlir-idi. Oğuzda bir yigit var idi, aydur: Mere Uşun Koca oğlu bu oturan bigler her biri oturduğu yiri kılıcıyla etmeğiyle alupdur, mere sen baş mı kesdün kan mı tökdün aç mı toyurdun yalınçak mı tonatdun didi. Egrek aydur: Mere Ters Uzamış baş kesip kan dökmek hüner midür didi. Aydur: Belü hünerdür ya! Ters Uzamışın sözi Egrege kâr eyledi." (Ergin 1994:225).

Ters Uzamış'ın sözleri kahraman tarafından açıklanması gereken bir şifredir. Söylemi kahramanda iletişim bağlamında bir "etki söz"¹ davranışı uyandırır. "baş mı kesdün kan mı tökdün aç mı toyurdun yalınçak mı tonatdun" ifadeleriyle kahramana bu mecliste oturacak bir eylem ve formasyonunun olmadığını (baş kesip kan dökmeyi/bir hüner göstermediğini) söyler. Egrek "baş kesip kan dökmek hüner midür?" cevabıyla bu mesajı doğru olarak algıladığının geri bildirimini verir. Bu cevap içerisinde "zayıf bir sezdirme" ile aslında böyle bir eyleminin olmadığını belirtir. Ters Uzamış'ın *bu oturan bigler her biri oturduğu yiri kılıcıyla etmeğiyle alupdur* yargısı kahramanı tartışamayacağı ve hatasını kabullenmesi gereken bir düzleme çeker. Bu sözler karşısında çok fazla alternatif yoktur. Nitekim Egrek bütün masumiyetiyle ve hayretle *"Mere Ters Uzamış baş kesip kan dökmek hüner midür didi."* Bu ifade aynı zamanda "baş kesip kan dökmenin" (bir hüner sergilemenin) bu topluluğa giriş için ön şart olduğu gerçeğinden habersiz olduğunu da içermektedir.

Bu konuşma üzerine Egrek akın diler ve adeta kurallara ters düşen bu konuşmasının bedeli olarak tutsak düşer. Sonunda da "alp" kardeşi Segrek tarafından kurtarılır. Buradan anlaşıldığı üzere "hüner" kavramıyla "baş kesip kan dökmek", "erdem" kavramıyla da "aç doyurup çıplak donatmak" fiilleri anlatılmak istenmektedir. Begil oğlu Emren hikâyesinde ise "hüner" in ere mi, yoksa ata mı ait olduğu meselesi Kazan ile Begil arasında tartışma konusu olmuş ve neticede Kazan'ın dediği üzere hünerin ere ait olduğu fikri doğrulanmıştır.

Bu diyalog o topluluk içerisinde var olmak isteyen kahramana adeta bir "yol haritası" çizer. O artık eksikliğini kabul etmiştir. Bu yönüyle ortak hafıza onu bir ölçüde mazur görür ve ona bu davranışı telafi etme serüvenini sezdirir.

II. Egrek'in Saygınlık Kazanma Çabası [Kendini Kanıtlama-Gerçekleştirme Serüveni]

Egrek Ters Uzamışla aralarında geçen tartışmada ona "baş kesip, kan dökmenin hüner olup olmadığını sorar." Ters Uzamış'ın "hünerdir" cevabı Egrek'i sarsar.

Kan döküp, baş kesmek itibar görmeyi, saygınlık ve statü kazanmayı ve kendini gerçekleştirme eyleminin yeterlilik şartlarını imler. Egrek psikolojik olarak kendini gerçekleştirmek rüştünü ispat etmek, böylece kendi varlığını kesinleştirmek ister. Bu aynı zamanda Egrek'in içsel bir yolculuğudur. Belli tecrübeler kazanması, aşamalar kaydetmesi gerekir. Talip olduğu statünün bir bedeli vardır. Bu aynı zamanda evrensel bir kriterdir. Bütün zaman ve toplumlarda, yönetim biçimlerinde kazanılmış statüler bir mücadele ve emek sonucunda elde edilirler.

"Geçiş ayinlerinden en mükemmeli, yeni yetmenin yetişkinler topluluğuna katılmasıdır. Çünkü çocuk doğduğunda yalnızca fizik bir varoluşa sahiptir, henüz ailesi tarafından tanınmamıştır ve cemaat tarafından da kabul edilmemiştir. Yenidoğana,

¹ Etki Söz: Alıcıyı eyleme geçirmeye yönelik bir edimdir. Verici alıcıyı bir konuda uyarır, ona bilgi verir ya da bir konuda ikna eder. Alıcıyı bir davranışa iten edimdir. [Örneğin burası soğuk denildiğinde alıcı kalker pencere açıksa pencereyi örter] (Günay 2001: 37).

tam anlamıyla 'canlı' statüsünü, ancak doğumdan hemen sonra uygulanan ayinler sağlamaktadır; ancak bu ayinler sayesinde canlılar cemaatiyle bütünleşmektedir. Bu da elbette ki bir kutsallaştırmayla gerçekleşmektedir, bu bir sıçramadır, tansiyonu yüksektir ve tehlikeyi beraberinde getirmektedir. Mircea Eliade'ye göre ilkel insan için yetişkin olma ve toplum üyeliğine kabulde iki nokta önemlidir: "1) Tam insan ancak 'doğal' insanlık aşıldıktan ve bir bakıma ilga edildikten sonra olunabilmektedir, çünkü erişkinler topluluğuna katılma sonuçta paradoksal, doğa-üstü bir ölüm ve yeniden diriliş veya ikinci doğuş deneyine indirgenmektedir; 2) sınamalar, simgesel ölüm ve yeniden dirilişler içeren erişkinler topluluğuna katılma ayinleri, tanrılar, medenileştirici kahramanlar veya efsanevî atalar tarafından ihdas edilmişlerdir, demek ki bu ayinlerin insan-üstü bir kökenleri vardır ve yeniyetme bunları tamamlarken, tanrısal, insan-üstü bir davranışı taklit etmiş olmaktadır. Katılma genelde üçlü bir işfa içermektedir: kutsalın, ölümün ve cinselliği işfa. Çocuk tüm bu deneylerin cahilidir; katılma töreninden geçen bunları tanımakta, üstlenmekte ve yeni kişiliği ile bütünleşmektedir" (Eliade 1991:157-164).

Kara Tekür'ün kurduğu tuzağa düşüp tecrübesizliğinin kurbanı olur. Rakipleri (kafirler) kara sıfatıyla tavsif edilir. (Kara Tekür, 600 kara tonluk kafir, zindan, yakalandıktan sonra kadın ve kızların kara çıkarıp ak giymesi) vb.

Musannif burada ak-kara karşıtlığından yararlanarak geleneğe yaslanmaktadır. Kara ve karanlık mitolojik dönemden itibaren yaygın olarak bir olumsuzlama, kör-kutma, belirsizlik, kaos sembolü olarak kullanılmıştır. Olaylarla mekan arasında bir birliktelik vardır. Bu bölümde mekan darlaşmıştır.

Ters Uzamışla arsında geçen tartışmadan sonra Ters Uzamış'ın bu sözleri Egrek'e dokunur, kalkıp Kazan Bey'den akın izni ister. Kazan Bey izin verir, akın ilân ederek akıncı toplar. Egrek üç yüz akıncı ile birlikte Şirüğüven ucundan Gökçe Denize kadar yağmaya girer. Bol ganimet alırlar. Yolu, Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür'ün Oğuz yiğitlerine tuzak olsun diye yaptırdığı koruya girerler. Bunu casuslarından öğrenen Kara Tekür altı yüz kâfir göndererek yiğitlerini öldürtüp Egrek'i yakalattırır. Alınca kalesinde zindana atarlar.

Egrek'in uğradığı ızdırap kazanacağı statüye paralel olarak doruğa ulaşmıştır. Bu aynı zamanda Egrek'in tahrip ettiği hiyerarşi yüzünden maruz kaldığı bir cezadır. Oğuz toplumunun geleneksel ortak davranış repertuarında cari protokol kuralları adab-ı muâşeret kadar harp halinde uygulanacak taktik ve stratejik yöntemleri de içerir. Bunlar yetişkin bir alpin bilmesi gereken sözlü talimnameler gibidir. Egrek alplık donanımına sahip olmadığı gibi bu sözlü formasyona sahip olmadığından başarısız olur.

Anlatıcı bu kısımdaki söylemiyle dinleyici/okuyucu kitlesine yönelir. Gerekli donanıma ve kavramsal çerçeveye sahip olmadan yapılan faaliyetlerin Egrek'in serüveninde olduğu gibi "başlangıçta tesadüfî başarılar elde edilse de son tahlilde başarısızlığa mahkum olduğunu, doğru eylemin doğru zamanda ve uygun yöntemle yapılmadığı takdirde felaket getireceğini" derin yapıda belirtir. Çünkü "töre denilen ortak davranış repertuarı" deneme yanılma yoluyla oluşturulmuş bilgiler hazinesidir. Toplumsal gelişimi ve sürekliliği "töre" ve "ritüeller" in katkısıyla sürdüren Oğuz toplumunda bireyler bireysel, kurumsal ve toplumsal devamlılığı sağlamak açısından "hüner ve erdem" kelimelerinin altını bütün çağrışım kümesi ile birlikte doldurmak durumundadır.

III- Bir Değer [Töre] İlhali Daha

Egrek'in Kara Tekür'e esir düşmesi ile kendini gerçekleştirme serüveni çözümsüzlüğe sürüklenir. Anlatının bu bölümünde küçük kardeş Segrek'in davranışı iki

kardeşin kaderini birbirine paralel ve bağımlı bir konuma getirir. Segrek'in takip edeceği yol başarısı veya başarısızlığı hem kendisi hem de kardeşini kaderi açısından tayin edici olacaktır.

Olaylar arasındaki diyalektik ya da determinist kompozisyon mükemmeldir. Uşun Koca'nın büyük oğlu Segrek büyür, yiğit bir delikanlı olur. Bir şenlik esnasında iki öksüz çocuğun kavga ettiklerini görür. Onları ayırmak için her birine bir tokat vurunca, çocuklardan birisi

"Mere bizim öksüzlüğümüz yetmez mi, bizi niye vurursun, hünerin var ise kartaşın Alınca kalesin de esirdir, git onu kurtar didi" (Ergin 1994:226).

Segrek'in bu olaylardan haberi yoktur. Alplık töresinde mertlik ve kahramanlar arasındaki güç dengesi önemlidir. Kahramanlığın ve yiğitliğin de kalıplaşmış bir geleneği vardır. Segrek burada alplık töresini çiğneyerek "ölçüsüz bir güç teşhirinde" bulunmuştur. Kadim sözlü dönemden günümüze uzanan çizgide alptan sosyal isyancı tipine kadar kahramanın bütün görüntü düzeylerinde "güç dengesi" ve mertlik ihlal edilmemesi gereken bir ilkedir. Bu cümleden olmak üzere Türk sözlü kültüründe "pusu ve hileyle" rakibi yenme eylemi töre tarafından reddedilmiştir.

Geleneksel kahraman kalıbı dediğimiz bu tip bütün geleneksel narratif metinlerde zayıftan yanadır. Ayrıca Türk toplumunda güçsüzü öksüzü korumak ve sahip çıkmak bir töredir. Segrek burada maksadını aşan bir şekilde ölçüsüz bir güç kullanmıştır. Öksüz kelimesi bütün çağrışım kümesi ile birlikte düşünüldüğünde sahipsizliği, güçsüzlüğü, acıyı çaresizliği imler.

"Tokat atmak", bu törenin ve değerlerin ihlalidir. Çocuğun onu kınaması kahramanı rencide eder, gururu kırılır. Artık kahramanlığına gölge düşmüştür, sarsılan itibarını yeniden kazanmak için Egrek'in serüveninde olduğu gibi bir bedel ödemesi, bir maceraya atılması gerekmektedir. Her ihlalde bir ceza boyutu, toplumsal yaptırım vardır. Bu husus toplumun devamlılığı ve sosyal kontrol için vazgeçilmez bir öneme sahiptir.

Sosyal kontrol kişileri kültürün normal örüntülerine uygun hale getiren bir mekanizma, sapma ise kişilerin kültürün kontrolünden kaçtığı bir süreçtir. Normal tarzlarda davranmayan kişiler, yani beklenen davranış düzenlerine uymayanlar anormal ve sapkın olarak adlandırılırlar. Bunlar normsuz veya anomik değildir.

"Her ussal insan, öznel düzeyde bir dizi davranış normları sergiler. Eğer bu öznel normal kültürde ortaklaşa kabul edilen normlardan farklı ise, bu kişi bir sapkın olacaktır. Sosyolojik açıdan toplumdaki normal kişiler toplumun ortak inanç ve örüntülerini paylaşan kişilerdir. Bu örüntülerden ayrılanlar sapkın olarak adlandırılırlar" (Fichter 1990:174).

Egrek'in macerasında karşımıza çıkan süreç burada adeta yeniden üretilir.

IV- Ana ve Babasının Tutumu

Segrek çok zar bir sınavla sınanmaktadır. Durumu son derece kaotik ve acı vericidir. Bu aşamada anne simgesi bütün bir çağrışım kümesi olarak ortadadır. Öksüz çocuklardan öğrendiği bilgiyi teyit etmek ister ve anasına gelir. Ana hayatın başlangıcı, yaşamın ilk ve temel kaynağıdır. Çocukla anne arasındaki biopisşik ilişki onları bütünleştirir. Ana bütün dişil yansıması, şefkati, acıması ile ön plândadır. Bu acıklı tutum karşısında duygusaldır. Mantık ikinci plâna itilmiştir. Bu nedenle gerçeği te reddütsüz ve yalın bir şekilde oğluna aktarmıştır. Masumiyeti temsil eder.

Baba bu bağlamda mantığı, tutarlılığı, sahip çıkması boyutlarıyla gündeme gelir. İkinci oğlunun da elinde gitmesi ihtimaline karşılık pragmatist ve tutarlı bir tavır içe-

risindedir. Oğlunun gitmesini engellemek için onu aldatmaya çalışır. Bu durum çağdaş psikoloji araştırmaları tarafından da desteklenmektedir. Kadının duygusal zekası erkekten daha öndedir.

V- Segrek'in Evlendirilmesi

Segrek kardeşini kurtarıp, bu ağır toplumsal baskıdan kurtulmak için kararlıdır. Onu vazgeçirmek için Kazan Bey delaletiyle evlendirirler. Ailesi açısından bakıldığında evlilik Segrek'i riskli eylemlerden alıkoymasını umdukları son deneydir. Evlenmekle biçimsel olarak ana babasının isteğini yerine getirir. Fakat Segrek gerdeğe girmeyi red eder. Hiçbir şey onu kararından vazgeçiremez. Bu aşamada cinsellik onu yolundan alıkoyan bir rüşvet/ödül olarak değerlendirir. Kendini gerçekleştirip kardeşini kurtarmadan buna yanaşmaz. Bir nevi kendisini cezalandırmıştır. Hanımının bütün ısrarlarına rağmen "murad alıp vermeyi" kabul etmez.

Hanımı Segrek'in tutumu karşısında epik bir tavır sergiler. Onun bu itibar kazanma çabasına koşulsuz ve büyük bir fedakârlıkla destek verir. Kadın toplumsal olarak kendisinden beklenenin ötesinde bir sorumluluk serdedir.

Segrek eğer ana ve babasını dileğine uyararak kardeşini kurtarmak ve kendini gerçekleştirme eylemine girmediği takdirde bu dünyada kendini anlamlandıracak ve açıklayacak bir çerçeveye oturamaz. Kardeşi esirken onun bir nevi zevk ü sefa içerisinde hayat sürmesi ve alplık özentisine girmesi toplum tarafından kabul edilmez. Toplum vicdanındaki olumsuz nitelendirmelerden ve değerlendirmelerden sıyrılmak onun için her şeyden önemlidir. Kahraman bunun farkındadır.

Eliade'nin zikrettiği gibi bu süreç kahraman için bir yeniden doğum vesilesidir. Eylemi gerçekleştirdiğinde (erginlenme ritüelini tamamladığında) yetişkin bir birey olarak Oğuz toplumu içerisine yeniden doğacaktır. Hanımı ile arasında geçen diyalogda dinleyici ile okuyucuya dönük göndermeler vardır. Olması gereken kadın tutumu konusunda bir rol model geliştirilir. Zorluklar karşısında eşler arasındaki dayanışma ve birliktelik kodları ortaya konulur.

VI- Kaderlerin Kesişimi

Segrek kardeşini kurtarmak için yola çıkar. Kardeşini kurtarmakla toplumun beklentisini yerine getirmiş olacak ve vicdanen rahatlayacaklardır. Segrek bu yolculuğunda bir hayli mesafe alır. Düşman askerlerini yener. Bu bağlamda sayılar gelecekte olduğu gibi formülistik bir karakter arz eder.

Belli bir merhaleden sonra Segrek'in uykusu gelmeye başlar. İki kez atı tarafından uyandırılır. Bu epik Türk geleneğinin bir yansımasıdır. Türk destan geleneğinde at kahramanının en büyük yardımcısıdır. At kahramanla birlikte tasvir edilir. Atlar mitolojik ve kutsal bir kökenden gelir. Kahraman gibi olağanüstü özellikleri vardır.

Uyku gaflet ve delaleti temsil eder. Egrek'in macerasında kapalı avlu onun için bir tuzaktı. Kapalı ve karanlık mekanlar simgesel olarak kaos halinin habercisidir. Kaos hali henüz düzene [kosmosa] dönüşene kadar bu travmatik hal devam eder. Bu aşamada uyku kahraman için bir handikaptır. Kara Tekür'ün plânı son derece trajiktir. Egrek'e tanımadığı kardeşini öldürtmekle hem bir düşmanın tasfiye etmiş olacak hem de ardı sıra esirine kardeşini öldürmüş olmanın acısını tattıracaktır.

VII- Kardeşlerin Kavuşması

Egrek 300 kafirle Segrek'in yanına gelir. "Baktı gördi kim ayun ondörtüne benzer bir mahbub ala gözlü genç yiğit burçak burçak terlemiş uyur. Gelenden giden-

den haberi yok. Gördi kim kopuzu var. Kopuzu alıp soyladı” (Ergin 1994:231). Burada tekrar alplık töresiyle karşılaşmaktayız. Alplık töresinde namertlik yoktur. Uyuyan insan savunmasızdır. Kahraman bu töreyi ihlal etmez. Bu uyku halini Jung terminolojisi ile “başlangıç zamanı” olarak da değerlendirmek mümkündür. Başlangıç anında birey henüz hiçbir değerle donanmamış kirlenmemiştir. İki kardeşin karşılaşması biraz sonra mecazî bir yeniden doğum ile sonuçlanacaktır. “Burçak burçak terlemek”, “ayın ondördü” sembolleri masumiyeti, günahsızlığı, dokunulmazlığı barındırır. İki kardeş kopuzla karşılıklı olarak atışırlar. Bu sayede birbirlerini tanırlar ve düşmana karşı ortak bir şekilde mücadele ederek düşmanı yenerler. Tekrardan Oğuz iline dönerler ve düğün yapıp evlenirler. Kopuz iki kahramanı aynileştiren, aralarında iletişimi sağlayan anahtar bir kültürel koddur. Bu sayede aynı kültür dairesine mensup olduklarının farkına varırlar.

Uşun Koca Oğlu Egrek ve Segrek Hikâyesinde dramatik çatışmayı sağlayan değerler sistemini kora şeması ile şu şekilde ifade etmemiz mümkündür.

	ülkü değerler	karşı değerler
kişisel görünüm	Ters Uzamış, Kazan Bey, anne-baba-eş, öksüz çocuklar,[hikâyenin sonunda Egrek ve Segrek]	Kara Tekür, Egrek, Segrek [Egrek ve Segrek başlangıçta kişisel görünüm düzeyinde karşı değer kümesindedir. Fakat hikayenin sonunda kendilerini gerçekleştirip ülkü değer kümesine katılırlar.]
kavramsal görünüm	kendini gerçekleştirme, törenin kutsallığı ve bağlayıcılığı, feragat ve fedakârlık hüner ve erdem	kendini gerçekleştirememe, töreyi ihlâl, dışlanma
simgesel görünüm	at, kopuz, öksüzlük, kabul, statü	uyku, hile, rüşvet, ihlal, yersizlik

Hikâyede geleneksel Oğuz toplumunda var olan hiyerarşi şu şekilde organize edilmiştir.

Bayındır Han
Sol beyler-----Kazan Bey-----Sağ beyler [mahiyetleri üçyüz kişi]
Bey oğulları [mahiyetleri kırk kişi]
Müşavirler
Diğer boy erkân

Egrek ve Segrek’in geçirdiği erginlenme ritüeli Champell’in belirttiği sisteme-tikle benzerlik gösterir. Champell’e göre “Kahramanın mitolojik macerasının geçiş yolu, geçiş ayinlerinde sunulan formülün büyütülmüş halidir: ayrılma-erginlenme-dönüş: buna monomitin çekirdek birimi denir.”

Sonuç Yerine

Uşun Koca Oğlu Segrek Hikâyesi derin yapıda hiyerarşi, töre, gelenek, statü, norm gibi biri toplumun iç ve dış ahengini sağlayan unsurların önemini ve işlevini sergileyen bir görünümüdür. Bu ahengin ve dengenin ihlali ve ters yüz edilmesi bireysel ve toplumsal travmalara yol açar. Makam ve statünün aktarılan değil kazanılan (achived status) bir fenomen olması gerektiğine atıf vardır. Sosyal sapsmalar kar-

şısında toplumun dinamik refleksler üretme mekanizması vardır. Sistematiği ve hiyerarşiyi zorlayan birey yine toplumun takdir ettiği bir biçimde tecziye edilir.

Egerek ve Segrek Türk mitik hafızasından tevarüs edilen ve Ters Uzamışın kimliğinde görüntü düzeyine yükselmiş ve söyleme dökülmüş bir yol haritası ile kendini gerçekleştirme serüvenine çıkararak bu süreci başarı ile tamamladılar. Bu sayede hem bireysel olarak dünyada tutunmaya ve kendilerini anlamlandırmaya yarayacak bir gönderge kümesine sahip oldular hem de Oğuz toplumu tarafından kabul ve taltif edilerek bütünleşmeyi sağladılar. Hikâyenin kendi üzerine olduğu kadar dışa dönük bir söylemi vardır. Dışa dönük söyleminde anlatıcı dinleyici/okuyucuya törenin bağlayıcı ve kuşatıcılığını tebliğ eder. Toplumsallığa tutunmak bireyselliği yok ederek adeta asalak bir tutunma ve var olma vasıtası değildir. Kabul edilebilirliğin gerek ve yeter şartı “bir hüner ve erdem” sahibi olmaktır.

Tarihsel süreç içerisinde Türk boy ve devletlerinin Türk mitik tefekkürünün vazgeçilmez bir unsuru olan bu kavramları güncelleştiremediği kesitlerde yaşadığı toplumsal, bireysel ve kurumsal kaoslar bilgidен öte malumdur.

Uşun Koca Oğlu Segrek Boyu [Özet]

Oğuz zamanında Uşun Koca adında birinin iki oğlu vardır. Büyük oğlu Egrek, istediği zaman Bayındır Han'ın divanına gelebilmektedir. Aynı şekilde Kazan'ın divanına da her istediği zaman teklifsizce girmekte ve beyleri basarak Kazan'ın önünde oturmaktadır.

Bir gün yine böyle teklifsizce beylerin önüne geçir oturunca Ters Uzamış adındaki bey, “hey Uşun Koca Oğlu, bu oturan beylerin her biri oturduğu yeri kılıcının ve ekmeğinin kuvveti ile almıştır, sen baş mı kestir, kan mı döktün, aç mı doyurdun çıplak mı donattın?” der. Egrek “baş kesip kan dökmek hüner midir?” diye sorar. Ters Uzamış “hünerdir ya!” der. Ters Uzamış'ın bu sözleri Egrek'e dokunur, kalkıp Kazan Bey'den akın izni ister. Kazan Bey izin verir, akın ilân ederek akıncı toplar.

Egrek üç yüz akıncı ile birlikte Şirgüven ucundan Gökçe denize kadar yağmaya girişir. Bol ganimet alırlar. Yolu, Alınca kalesine uğrar. Burada Kara Tekür'ün Oğuz yiğitlerine tuzak olsun diye yaptırdığı koruya girerler. Bunu casuslarından öğrenen Kara Tekür altı yüz kâfir göndererek yiğitlerini öldürtüp Egrek'i yakalattırır. Alınca kalesinde zindana atarlar.

Aradan zaman geçer, Uşun Koca'nın küçük oğlu Segrek büyür, yiğit bir delikanlı olur. Bir gün bir dernekte ayak yoluna çıkarken iki öksüz çocuğun dövüştüklerini görür. Onları ayırmak için her birine bir tokat vurunca çocuklardan iri, hüneri varsa Alınca kalesinde tutsak bulunan kardeşini kurtarmasını söyler.

Segrek kardeşi olduğunu ve onun tutsak bulunduğunu öğrenince deliye döner. Gelip anasının ağzını arar. Gerçeği anlayınca Alınca kalesine gitmeğe karar verir. Anası babası engel olmağa çalışırlar, fakat başaramazlar. Kazan Bey'in tavsiyesi ile hemen düğününü yaparlar. Fakat Segrek gerdeğe girince kızın bütün ısrarlarına rağmen murada ermediği reddeder. Gelin durumu kayın atasına ve kayın anasına anlatır. Hasılı Segrek'i durduramazlar. Atına atlayıp yola girer ve üç günlük yolu bir günde alarak Dereşam ucundan geçer, kardeşinin tutulduğu koruya gelir. Kâfirin ilkicilerini öldürüp koruya girer. Tam bu sırada uykusu geldiği için atının yularını bileğine bağlayıp uyur.

Diğer taraftan kâfirin casusu durumu gelip Tekür'e bildirir. Tekür önce altmış atlı, sonra yüz atlı gönderir, fakat her iki seferde de bileğine bağladığı at Segrek'i uyandırır ve Segrek kâfirleri dağıtır. Kâfirler Segrek'in üzerine yeniden gitmeği red-

dederler. Sonunda Egrek'i çıkarıp göndermeğe karar verirler ve o yiğidi öldürürse kendisini serbest bırakacaklarını söylerler.

Egrek üç yüz kâfirle birlikte korudaki yiğidin üzerine gelir. Kâfirler uzakta dururlar. Egrek bu Oğuz yiğidinin yanına gelir. At, bu sefer yularından boşanıp kaçtığı için, Segrek'i uyandıramaz. Egrek uyuyan yiğidin kopuzunu alarak çalar ve onu uyandırır. Haberleşince kardeş olduklarını öğrenir, kâfirleri basıp kaleye dökerler. İki kardeş dönerek yine Dereşam suyunu geçer ve sağ esen Oğuza gelirler. Uşun Koca büyük şenlikler yapar. Büyük oğluna da gelin getirir. İki kardeş birbirine sağdıç olurlar.

Dedem Korkut gelip destanlar söyler.

Burada biten hikâyenin sonunda yine dünyanın geçiciliğini anlatan bir cümle ile dört cümlelik ozan duası vardır.

KAYNAKÇA

CHAMPELL, Joseph (2000), *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, (Çev. Sabri Gürses), İstanbul: Kabalıcı Yay.

DUANE, P. Schultz, Schultz S.E. (2002), *Modern Psikoloji Tarihi* (Çev. Yasmine Salay), İstanbul, Kaknüs Yay.

ERGİN, Muharrem, (1994 *Kitab-ı Dede Korkut*), (3. bsk). Ankara, TDK Yay.

FİCHTER, Joseph (1994), *Sosyoloji Nedir?* (Çev. Doç. Dr. Nilgün Çelebi) Selçuk Üniv. Yay., Konya, Selçuk Üniv. Yay.

GÜNAY, Doğan (2003), *Metin Bilgisi*, İstanbul, Multilingual Yay.

KAYIPOV, Süleyman Turduyevič (2000), "Sözlü Gelenekte Ve Edebiyatta Metin Kavramı", [Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri İçinde], Ankara, s. 459-467.

KOCAMAN, Ahmet, Ruhi Ş., Deniz Z., Doltaş D., Bengi-Öner I, Doğan G. (2003), *Söylem Üzerine* (2. Bsk), Ankara, OTDÜ.

ELİADE, Mircea (1991), *Kutsal ve Dindışı*, (Türkçesi: Mehmet Ali Kılıçbay), Ankara, Gece Yay.

_____ (1994), *Ebedi Dönüş Mitosu*, (Çev. Ümit Altuğ), Ankara, İmge Yay.

PALMER, F.R. (2001), *Semantik -Yeni Bir Anlambilim Projesi-* (Çev. Ramazan Ertürk), Ankara, Kitabiyat Yay.

TOPRAK, Metin (2003), *Hermeneutik (Yorumbilgisi) ve Edebiyat*, İstanbul, Bulut Yay.